

SEPTEMPUNCTATA

Tanulmányok
Petrőczi Éva
hatvanadik születésnapjára

Szerkesztette
PÉNZES TIBORC SZABOLCS

rec.iti
Budapest • 2011

A borítón látható kép a www.wordle.net segítségével készült.

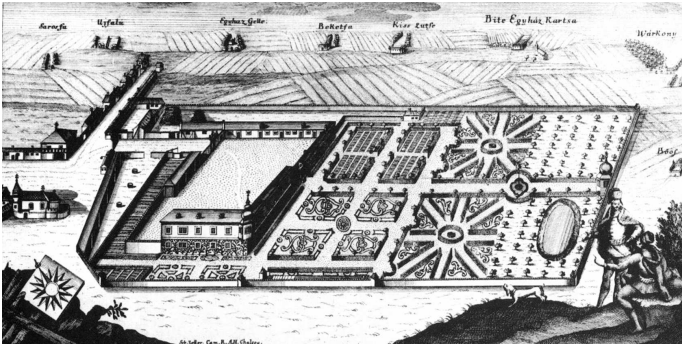
© Szerzők, 2011.

Kiadja a *rec.iti*, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Egy régi kert, egy régi ének és két tsallóközi vers

„Nézd csak a bárí mezőt, legdrágábbját a családnak...”

Hogy milyen is volt a felbári Amade László kastélya s annak kertje, azt Galavics Géza egyik tanulmányának képéről tudtam,¹ s ezért érdekelt, hogy vajon most milyen? Dunaszerdahely felé menet, most az alsó utat választva, meg is álltam a faluban, s megkerestem azt a zsákutcát, amit egy vaskapu zárt le, és ami mögött egy sárga épület látszott. Bemenni nem tudtam, ezért az épületet csak lefényképeztem, de a kertet, amely a kor egyik legdíszesebb francia kertje volt, már nem tudtam. Az jóvátehetetlenül elpusztult, meg aztán pusztították is.

Az 1700-as évek közepén készült rézmetszeten látható, hogy az „egyemeletes, L alaprajzú kastély eléggé szerény, mindössze 5+4 tengelyes épület, amelynek emeletén 5-7 szobánál nemigen lehetett több. Egyetlen dísze a két épületszárny találkozásánál a sarokerkély fölé emelt hagymakupola, amellyel az erkély a távolból toronyszerűen hat.”² Az emeletes kastélyszárny a kertbe vezető kapu után egy földszintes épülettel folytatódik, s ez a túloldalon nyitott, ácsolt színnel, cselédházal s magas kőfallal téglalapalakú belső udvart fog közre. Ebből címeres kőkapu alatt vezet az út a külső udvarba. Ott balra hosszú, nyitott szin áll, s talán egy haszonkert gémeskúttal, jobbra pedig a kerített szérűskert kisebb épületekkel, pajtával és kazlakkal. Ezt az udvart is címeres kapu zárja. Az egész együttest kőfal veszi körül, amit bástyát imitáló kis tornyok tagolnak. A kerítésen kívül található az ura-

¹ GALAVICS Géza, *A költő Amadé László kertje* = R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv, születésének 70. évfordulójára ünnepére, szerk. TUSOR Péter, Bp., ELTE BTK, 1998, 451–461.

² *Uo.*, 451.

dalom kocsmája, oromzatán kitűzött cégérrrel, arrébb egy utcasor cselédházakkal, az utca sarkán emeletes kőházzal, talán az intező házával, vele szemben pedig Felbár erődített középkori templomával. A metszet egy 18. század közepi magyarországi középnemesi birtokközpont ritka ábrázolása.³ Különlegességét az adja, hogy a kastélyt, az uradalmat és a falut együtt, egymáshoz való viszonyukban mutatja be.⁴ A metszet segítségével könnyű megállapítani, hogy mi volt, és mi maradt meg. A kertből semmi, az épületből is csak egy rész áll, s így csak ez emlékeztet bennünket az 1704-ben született Amade Lászlóra, akit – bármilyen különös is – mindannyian egy népdallá vált verse révén ismerhetünk. *A jó lovas katonának...* kezdetű toborzó énekről van szó, amit én eredetiben is hallottam két-három évtizeddel ezelőtt Bédén. Ez a népdal, ez a verbunk Kodály *Hártyjának* egyik leglátványosabb jelenetében csendül fel: a bécsi Burgban verbunkost járó magyar huszárok tánca és éneke, amit mi az iskolai énekeskönyvek anyagából ismerünk.

A jó lovas katonának de jól vagyon dolga.
 Eszik iszik a sátorba, semmire sincs gondja.
 Hej, élet, be gyöngy élet, ennél szebb sem lehet,
 Csak az gyűjön katonának, aki ilyet szeret.

Így énekelték Kodálynak a zsérei asszonyok 1911-ben. Ugyanott és ugyanakkor az 50 esztendő Elgyütt József „száztalléros katonáról” mondott éneket. Ezt kottával együtt közöljük, hisz ez a parlando ének olyan méltóságteljes, mint egy lassú tánc, mint a lassú folyóvíz.

Száz - tal - li - ros ka - to - ná - nak de jó va - gyon dol - ga,
 I - szik, 3 - szik a sá - tor - ba, sém - mi - ré sincs gond - ja.
 Hej, il - let, be gyöngy il - let, en - nél szebb sém lé - het,
 Csak az gyűj - jön ka - to - ná - nak, a - ki min - ket sze - ret.

³ A metszeten látható franciakert az 1750-es évek közepe táján készülhetett, vélhetően a kastély felújításával egyidőben. Az új kertet megjelenítő kép, a híres pozsonyi rézmetsző, Sebastian Zeller munkája, aki Amade László portréját is elkészítette. SZILÁRDFY Zoltán, TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Barokk kori kéisrajfikai ábrázolások magyarországi búcsújáráshelyekről*, Bp., Egyetemi Könyvtár, 1987 (Bibliotheca Universitatis Budapestinensis: Fontes et Studia, 5), 24.

⁴ GALAVICS, *i. m.*, 452.

Ha a dallamra figyelünk és összehasonlítjuk a *Háry*ből ismert verbunkossal láthatjuk-hallhatjuk, hogy az Kodály „csinálmanya”: ő ugyanis augmentáltan alkalmazta, vagyis kiszélesítette a dallamot és így szabta a verbunkos tánchoz, így ismerjük most már mi is. Ugyanakkor – bizonyára a régi magyar irodalmi tanulmányaiból – Kodály emlékezett Amade László egyik népszerű alkotására, vagy inkább fordítva: a gyűjtött ének eszébe juttatta Amade versét, amelyhez Arany János is komponált nótát,⁵ de nem ezt dolgozta fel Kodály, hanem azt, amit Zoboralján gyűjtött. Mivel itt csak egy strófával tudták, a szöveget az Amade-vers folytatásával egészítette ki, melynek mottója ez volt: „Katoná életnek ki gyönyörüségeit / nem tudja: énekelje e’ versnek igéit.” Most ebből a tizennyolc versszakos toborzó énekből mutatunk be néhány strófát, amit aztán össze lehet hasonlítani a népi változattal, a Pálóczi Horváth Ádám által közölt énekkel,⁶ illetve Kodály „rekonstrukciójával”.

1. A szép fényes katonának arany, gyöngy élete.
Csillog, villog mindenfelől jó vitéz fegyvere.
Szép élet, vig élet,
Soha jobb nem lehet,
Hopp, hát jöjjön katonának, illyent ki szeret.
2. Az zöld mezőn megpuskázik, nyer az ellenségtül,
Az kvártélyban mulatozik, nyer az menyecskekétül.
Szép élet... stb.
3. Szikrát üt az paripája, nagy városon nézik,
Hogy jó lovas és vitéz is, mindenütt dicsérik.
Szép élet... stb.
15. Mennyünk azért seregessen, tartsuk meg hazánkott,
Vérrel, bérrel oltalmazzuk szent, szent koronánkott.
Szép élet... stb.

Amit tehát a *Háry*ből ismerünk, az a nép, valamint a katonatiszt Amade, és a népdalgyűjtő, bölcsész, zeneszerző Kodály együttes alkotása!

A verbunk nálunk valamikor az 1700-as évek közepe táján tűnik fel, de hogy honnan jött, hogyan és miért épp itt vert gyökeret, erre nézve csak sejtéseink vannak. Ám egyre több adat támasztja alá Bartók Béla 1934-ben írt véleményét, mely szerint „valószínű, hogy a kanásznóták dallamaiból fejlődött ki a »kuruc-nóták« zenéje, azután pedig az ún. verbunkos zene. Főleg a régi ma-

⁵ ARANY János *Népdalgyűjteménye*, kiad. KODÁLY Zoltán, GYULAI Ágost, Bp., Akadémiai, 1952, 184.

⁶ *Ötödfele száz énekek: Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből*, kiad. BARTHA Dénes, KISS József, Bp., Akadémiai, 1953, 202–203.

gyar verbunkos dallamok, továbbá a mezősegi románoknál megmaradtak határozott rokonságbán vannak a régi kanásznóta-dallamokkal.”⁷

Amade Lászlónál maradvány ilyen, kanásztánc ritmusú költemény az *Én anygalkám, szép madárkám...* kezdetű vers is, amely a mi olvasatunkban két kanásztánc dallam alapján születhetett. A vers „röntgenképe” (8, 7, 8, 7 + 8, 8, 6, 7)⁸ mutatja, hogy kétféle kanásznóta dallam lehetett az ihlető. Az elsőre példa: „Nem szeretek, nem szeretek / Nem szeretek senki mást. / Megtanított egy szerető, / Aki nekem holtig fáj.”⁹ A vers második felére: „Virágéknál ég a világ, Sütik már a rántott békát, Zimezum, zimezum, Recefice bum-bum-bum.”¹⁰ Ez utóbbi példából talán az is érthető, hogy a fenti versben szereplő „Húm, ham, húm, / Húm, ham, húm...” nyilván a dallam miatt került a szövegbe! Vagyis dallammal együtt lenne igazán élvezhető, mert feltételezésünk szerint az alapján készülhetett, és így énekelhette a költő maga is.

Amade egyik fontos sajátosságára hívja fel a figyelmünket a költő verseit gondozó Schiller Erzsébet: a költő többnyire énekelte verseit, társaságban adta elő, sőt sokszor rögtönözte. Ezért, a dallam miatt tudott gyorsan terjedni.¹¹ S talán ezért is volt, lehetett népszerű. Nagyon népszerű. A verseket is kedvelő kortársai a legnagyobb élő magyar költőnek tartották.

Weöres Sándor röviden így jellemzi az apát, Amade Antalt és fiát: „Bár költészetük sok szálon összefügg, sok jellemvonásuk hasonlít, a kettő mégis merőben más temperamentum. Az apa jovialis, békét kereső; a fiú nyughatatlan, Grazban filozófiából doktorál, de aztán huszártiszt lesz és ezredesséig viszi, majd Pozsonyban udvari tanácsos, végül visszavonul a családi birtokra gazdálkodni és meghalni. Kétszer házassult; nőlenül is, nősen is, hajszolta a szerelmi kalandokat. Egy pasquillus, mely az 1764-iki országgyűlésre Pozsonyba seregülő mágnásokat gúnyolja, Amade Lászlót így emlegeti: „Amadé-
nak sincs most sujtásból ruhája, / Mert meglaposodott dombos crumenája, / Elfogyott szegénynek a pecuniája, / Ezt okozta számos osztozó kurvája.”¹² Ez a költő életének utolsó jelente: még abban az évben, 1764-ben, hosszú betegeskedés után, hatvan éves korában meghalt: „az mulandót az örökin tartóval el cserélte.”¹³

⁷ BARTÓK Béla, *Népzeneink és a szomszédos népek népzeneje* = B. B. *Összegyűjtött írásai*, kiad. SZÖLLŐSY András, Bp., Zeneműkiadó, 1966, 416.

⁸ A vers tördelése alapján: 4+4, 7, 4+4, 7 – 4+4, 4+4, 3+3, 7

⁹ KODÁLY Zoltán, *A magyar népzene*, Bp., Zeneműkiadó, 1969, 76.

¹⁰ *Uo.*, 477.

¹¹ SCHILLER Erzsébet, *Előszó* = AMADE László *Verszei*, kiad. SCHILLER Erzsébet, AJKAY Alinka, Bp., Balassi, 2004 (RMKT, XVIII/7), 21.

¹² WEÖRES Sándor, *Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 295. – crumena = erszény, pecunia = pénz, vagon

¹³ Amade Thádé, a költő unokaöccse írta halotti értesítőjében. AJKAY Alinka, *Amade László életrajza* = AMADE *Verszei*, i. m., 31.